

כב אֵלֵי עָשׂוּ | כָּלָה וְאִם-לֹא אֲדַעָה: וַיִּפְנֶוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְלֵמָה וְאַבְרָהָם
כג עֹדְנֹו עֵמֶד לְפָנָי יְהוָה: וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הֲאֵף תִּסְפָּה צְדִיק עִם-רָשָׁע:

לקדמי עבדו אעבד
עמהון גמריא אם לא
תבינו. ואם תבינו לא
אחפרע: כב. ואתפניאו
מתמן גוכריא. נאזלו לסדום. ואברהם. עד קצן משמש פצלו קדם יי. כג. וקריב אברהם ואמר. הברגו תשיצי. זכאה עם חייבא:

מתמן גוכריא. נאזלו לסדום. ואברהם. עד קצן משמש פצלו קדם יי. כג. וקריב אברהם ואמר. הברגו תשיצי. זכאה עם חייבא:

רס"ג (כב) עומד לפני ה'. עומד בתפלה לפני ה'.
רשב"ם (כג) תספה. תכלה. כדכת' אספה עלימו רעות חיצו אכלה במ
(דברים לב כג). אכלה כפל לשון של אספה.

רמב"ן פשעם ובנגעים עונם. הודיעו כי אין עוד נגמר דינם וכי עתה
יפקוד עונם וישפוט אותם. וזה כלשון ה' משמים השקיף על בני
אדם לראות היש משכיל דורש את אלהים הכל סר יחדיו נאלחו
(תהלים יד ב-ג). ורבי אברהם⁷⁵ אמר בו סוד⁷⁶ מילדי נכרים
יספיקו בו. ואני ארמוז לך דעת מקבלי האמת. דרשו רבותינו⁷⁷
בפסוק כי הנה ה' יוצא ממקומו וירד ודרך על במתי ארץ (מיכה א
ג). יוצא ובא לו ממדה למדה, יוצא ממדת רחמים ובא לו למדת
הדין. וכן הענין הזה. ויאמר ה' אל לבו זעקת סדום ועמורה כי
רבה. ארד ממדת רחמים אל מדת הדין⁷⁸. ואראה ברחמים אם
כצעקתה הבאה אלי במדת הדין⁷⁹ עשו. כלה⁸⁰. ואם לא אדעה
וארחם, כדרך וידע אלהים (שמות ב כה). ואחר שספר הכתוב
דעת העליון, חזר אל הענין הראשון. וספר במעשה כי האנשים
אשר השקיפו על פני סדום ללכת שמה ושלחם אברהם הגיעו
שמה, ואברהם מעת הפרדם ממנו ועד הגיעם שם, עודנו עומד
לפניו כי קראו⁸¹ והגיד לו כי המלאכים הם השלוחים האלה
להשחית המקום כאשר אמר, ולא הוצרך לפרש מתי עמד לפניו,
כי מעת שאמר המכסה אני מאברהם נודע שהגיד לו.

(כג) ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע. אפו של
הקדוש ברוך הוא⁸² היא מדת דינו, וחשב אברהם שהיא תספה
צדיק עם רשע, לא ידע מחשבות ה' אשר חשב עליהם ברחמיו
כאשר פירשתי. ולכן אמר כי הגון וטוב הוא שישא לכל המקום
למען חמשים הצדיקים, אבל לא יתכן גם במדת הדין להמית
צדיק עם רשע, שאם כן יהיה כצדיק כרשע, ויאמרו שוא עבוד
אלהים. וכל שכן במדת רחמים שהוא שופט כל הארץ. והוא

רמב"ן פשעם ובנגעים עונם. הודיעו כי אין עוד נגמר דינם וכי עתה
יפקוד עונם וישפוט אותם. וזה כלשון ה' משמים השקיף על בני
אדם לראות היש משכיל דורש את אלהים הכל סר יחדיו נאלחו
(תהלים יד ב-ג). ורבי אברהם⁷⁵ אמר בו סוד⁷⁶ מילדי נכרים
יספיקו בו. ואני ארמוז לך דעת מקבלי האמת. דרשו רבותינו⁷⁷
בפסוק כי הנה ה' יוצא ממקומו וירד ודרך על במתי ארץ (מיכה א
ג). יוצא ובא לו ממדה למדה, יוצא ממדת רחמים ובא לו למדת
הדין. וכן הענין הזה. ויאמר ה' אל לבו זעקת סדום ועמורה כי
רבה. ארד ממדת רחמים אל מדת הדין⁷⁸. ואראה ברחמים אם
כצעקתה הבאה אלי במדת הדין⁷⁹ עשו. כלה⁸⁰. ואם לא אדעה
וארחם, כדרך וידע אלהים (שמות ב כה). ואחר שספר הכתוב
דעת העליון, חזר אל הענין הראשון. וספר במעשה כי האנשים
אשר השקיפו על פני סדום ללכת שמה ושלחם אברהם הגיעו
שמה, ואברהם מעת הפרדם ממנו ועד הגיעם שם, עודנו עומד
לפניו כי קראו⁸¹ והגיד לו כי המלאכים הם השלוחים האלה
להשחית המקום כאשר אמר, ולא הוצרך לפרש מתי עמד לפניו,
כי מעת שאמר המכסה אני מאברהם נודע שהגיד לו.

רס"ג (כב) עומד לפני ה'. עומד בתפלה לפני ה'.
רשב"ם (כג) תספה. תכלה. כדכת' אספה עלימו רעות חיצו אכלה במ
(דברים לב כג). אכלה כפל לשון של אספה.

רמב"ן פשעם ובנגעים עונם. הודיעו כי אין עוד נגמר דינם וכי עתה
יפקוד עונם וישפוט אותם. וזה כלשון ה' משמים השקיף על בני
אדם לראות היש משכיל דורש את אלהים הכל סר יחדיו נאלחו
(תהלים יד ב-ג). ורבי אברהם⁷⁵ אמר בו סוד⁷⁶ מילדי נכרים
יספיקו בו. ואני ארמוז לך דעת מקבלי האמת. דרשו רבותינו⁷⁷
בפסוק כי הנה ה' יוצא ממקומו וירד ודרך על במתי ארץ (מיכה א
ג). יוצא ובא לו ממדה למדה, יוצא ממדת רחמים ובא לו למדת
הדין. וכן הענין הזה. ויאמר ה' אל לבו זעקת סדום ועמורה כי
רבה. ארד ממדת רחמים אל מדת הדין⁷⁸. ואראה ברחמים אם
כצעקתה הבאה אלי במדת הדין⁷⁹ עשו. כלה⁸⁰. ואם לא אדעה
וארחם, כדרך וידע אלהים (שמות ב כה). ואחר שספר הכתוב
דעת העליון, חזר אל הענין הראשון. וספר במעשה כי האנשים
אשר השקיפו על פני סדום ללכת שמה ושלחם אברהם הגיעו
שמה, ואברהם מעת הפרדם ממנו ועד הגיעם שם, עודנו עומד
לפניו כי קראו⁸¹ והגיד לו כי המלאכים הם השלוחים האלה
להשחית המקום כאשר אמר, ולא הוצרך לפרש מתי עמד לפניו,
כי מעת שאמר המכסה אני מאברהם נודע שהגיד לו.

(כג) תספה. פועל יוצא. וטעמו תכלה. וכן אספה עלימו רעות ראב"ע
(דבר' לב כג)³³, ואם הם שני בנינים³⁴.

רמב"ן פשעם ובנגעים עונם. הודיעו כי אין עוד נגמר דינם וכי עתה
יפקוד עונם וישפוט אותם. וזה כלשון ה' משמים השקיף על בני
אדם לראות היש משכיל דורש את אלהים הכל סר יחדיו נאלחו
(תהלים יד ב-ג). ורבי אברהם⁷⁵ אמר בו סוד⁷⁶ מילדי נכרים
יספיקו בו. ואני ארמוז לך דעת מקבלי האמת. דרשו רבותינו⁷⁷
בפסוק כי הנה ה' יוצא ממקומו וירד ודרך על במתי ארץ (מיכה א
ג). יוצא ובא לו ממדה למדה, יוצא ממדת רחמים ובא לו למדת
הדין. וכן הענין הזה. ויאמר ה' אל לבו זעקת סדום ועמורה כי
רבה. ארד ממדת רחמים אל מדת הדין⁷⁸. ואראה ברחמים אם
כצעקתה הבאה אלי במדת הדין⁷⁹ עשו. כלה⁸⁰. ואם לא אדעה
וארחם, כדרך וידע אלהים (שמות ב כה). ואחר שספר הכתוב
דעת העליון, חזר אל הענין הראשון. וספר במעשה כי האנשים
אשר השקיפו על פני סדום ללכת שמה ושלחם אברהם הגיעו
שמה, ואברהם מעת הפרדם ממנו ועד הגיעם שם, עודנו עומד
לפניו כי קראו⁸¹ והגיד לו כי המלאכים הם השלוחים האלה
להשחית המקום כאשר אמר, ולא הוצרך לפרש מתי עמד לפניו,
כי מעת שאמר המכסה אני מאברהם נודע שהגיד לו.

רס"ג (כב) עומד לפני ה'. עומד בתפלה לפני ה'.
רשב"ם (כג) תספה. תכלה. כדכת' אספה עלימו רעות חיצו אכלה במ
(דברים לב כג). אכלה כפל לשון של אספה.

רמב"ן פשעם ובנגעים עונם. הודיעו כי אין עוד נגמר דינם וכי עתה
יפקוד עונם וישפוט אותם. וזה כלשון ה' משמים השקיף על בני
אדם לראות היש משכיל דורש את אלהים הכל סר יחדיו נאלחו
(תהלים יד ב-ג). ורבי אברהם⁷⁵ אמר בו סוד⁷⁶ מילדי נכרים
יספיקו בו. ואני ארמוז לך דעת מקבלי האמת. דרשו רבותינו⁷⁷
בפסוק כי הנה ה' יוצא ממקומו וירד ודרך על במתי ארץ (מיכה א
ג). יוצא ובא לו ממדה למדה, יוצא ממדת רחמים ובא לו למדת
הדין. וכן הענין הזה. ויאמר ה' אל לבו זעקת סדום ועמורה כי
רבה. ארד ממדת רחמים אל מדת הדין⁷⁸. ואראה ברחמים אם
כצעקתה הבאה אלי במדת הדין⁷⁹ עשו. כלה⁸⁰. ואם לא אדעה
וארחם, כדרך וידע אלהים (שמות ב כה). ואחר שספר הכתוב
דעת העליון, חזר אל הענין הראשון. וספר במעשה כי האנשים
אשר השקיפו על פני סדום ללכת שמה ושלחם אברהם הגיעו
שמה, ואברהם מעת הפרדם ממנו ועד הגיעם שם, עודנו עומד
לפניו כי קראו⁸¹ והגיד לו כי המלאכים הם השלוחים האלה
להשחית המקום כאשר אמר, ולא הוצרך לפרש מתי עמד לפניו,
כי מעת שאמר המכסה אני מאברהם נודע שהגיד לו.

(כב) ויפנו משם, כך ראה במראה הנבואה שהלך עמם לשלחם
כשיעור הלויה ונפטרו ממנו זה הוא ויפנו משם, והשלשה נפטרו
ממנו ונסתלק אותו שבא לבשר את שרה³⁵ והלכו השנים לסדום.
ואברהם עודנו עומד, אמר כי מראה הנבואה לא נגמרה עדיין כי
עודנו בה.

רמב"ן פשעם ובנגעים עונם. הודיעו כי אין עוד נגמר דינם וכי עתה
יפקוד עונם וישפוט אותם. וזה כלשון ה' משמים השקיף על בני
אדם לראות היש משכיל דורש את אלהים הכל סר יחדיו נאלחו
(תהלים יד ב-ג). ורבי אברהם⁷⁵ אמר בו סוד⁷⁶ מילדי נכרים
יספיקו בו. ואני ארמוז לך דעת מקבלי האמת. דרשו רבותינו⁷⁷
בפסוק כי הנה ה' יוצא ממקומו וירד ודרך על במתי ארץ (מיכה א
ג). יוצא ובא לו ממדה למדה, יוצא ממדת רחמים ובא לו למדת
הדין. וכן הענין הזה. ויאמר ה' אל לבו זעקת סדום ועמורה כי
רבה. ארד ממדת רחמים אל מדת הדין⁷⁸. ואראה ברחמים אם
כצעקתה הבאה אלי במדת הדין⁷⁹ עשו. כלה⁸⁰. ואם לא אדעה
וארחם, כדרך וידע אלהים (שמות ב כה). ואחר שספר הכתוב
דעת העליון, חזר אל הענין הראשון. וספר במעשה כי האנשים
אשר השקיפו על פני סדום ללכת שמה ושלחם אברהם הגיעו
שמה, ואברהם מעת הפרדם ממנו ועד הגיעם שם, עודנו עומד
לפניו כי קראו⁸¹ והגיד לו כי המלאכים הם השלוחים האלה
להשחית המקום כאשר אמר, ולא הוצרך לפרש מתי עמד לפניו,
כי מעת שאמר המכסה אני מאברהם נודע שהגיד לו.

(כג) ויגש, אינו נגישת מקום אלא שנגש למשפט, ושאל בדבר
המשפט לפני האל היאך חייבים כלייה כולם כמו שאמר: כלה
(פסוק כא). האף תספה צדיק עם רשע, אמר: הגם זה ממשפט
הרשעים שתכלה עמהם הצדיקים השוכנים עמהם. ואונקלוס
תרגם האף, ענין אף וחימה. ר"ל אם מפני הכעס שאתה כועס על
הרשעים תכלה הצדיקים עמהם.

רמב"ן פשעם ובנגעים עונם. הודיעו כי אין עוד נגמר דינם וכי עתה
יפקוד עונם וישפוט אותם. וזה כלשון ה' משמים השקיף על בני
אדם לראות היש משכיל דורש את אלהים הכל סר יחדיו נאלחו
(תהלים יד ב-ג). ורבי אברהם⁷⁵ אמר בו סוד⁷⁶ מילדי נכרים
יספיקו בו. ואני ארמוז לך דעת מקבלי האמת. דרשו רבותינו⁷⁷
בפסוק כי הנה ה' יוצא ממקומו וירד ודרך על במתי ארץ (מיכה א
ג). יוצא ובא לו ממדה למדה, יוצא ממדת רחמים ובא לו למדת
הדין. וכן הענין הזה. ויאמר ה' אל לבו זעקת סדום ועמורה כי
רבה. ארד ממדת רחמים אל מדת הדין⁷⁸. ואראה ברחמים אם
כצעקתה הבאה אלי במדת הדין⁷⁹ עשו. כלה⁸⁰. ואם לא אדעה
וארחם, כדרך וידע אלהים (שמות ב כה). ואחר שספר הכתוב
דעת העליון, חזר אל הענין הראשון. וספר במעשה כי האנשים
אשר השקיפו על פני סדום ללכת שמה ושלחם אברהם הגיעו
שמה, ואברהם מעת הפרדם ממנו ועד הגיעם שם, עודנו עומד
לפניו כי קראו⁸¹ והגיד לו כי המלאכים הם השלוחים האלה
להשחית המקום כאשר אמר, ולא הוצרך לפרש מתי עמד לפניו,
כי מעת שאמר המכסה אני מאברהם נודע שהגיד לו.

33 בכ"י: העמים, ותקנתו ע"פ שאר כ"י והגד'. 34 מובא כרש"י. 35 ראה רש"י להלן יט, א.

כולם, ראב"ע והש"י ר"א. 23 בכל הדפוסים וכ"י נמצא ביאור זה שלא במקומו לעיל בפס' טז. 24 ברכות י, א. 25 סנהדרין מב ב. 26 ר"א.

כד אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען כד מאם אית, תמשיך ופאין פגו קרפא, הברגו תשיצי ולא תשבוק לאתרא, בדיל.

(כד) אולי יש חמשים צדיקים, עשרה צדיקים לכל כרך וכרך⁷², רש"י כי ה' מקומות יש. ואם תאמר לא יצילו הצדיקים את הרשעים, למה תמית הצדיקים. 72 תרגום יונתן.

(כד) ולא תשא למקום. כטעם תסלח כמו נושא עון (שמות לד ז). ראב"ע למקום הוא סדום, כי בעבורו נגש אברהם להציל את לוט³⁵. כג כננין הפעיל. 35 להוציא מידי הפירוש עשרה לכל עיר (יונתן בן עוזיאל, רש"י).

(כד) אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר, יש לפרש בתוך העיר רד"ק בתוך סדום כמו שהיה המענה אם אמצא בסדום (פסוק כו), ואם בסדום שהיא הגדולה ימצאו חמשים צדיקים אי אפשר שלא ימצאו צדיקים גם כן בשאר הערים, או יהיה פרושו בתוך כל עיר ועיר מערי הממלכה ויסלח לכל המקום, לכל העיר ובנותיה. והמענה: אם אמצא בסדום והוא הדין לכל אחת מהערים האחרות, אלא זכר סדום לפי שסדום היא אם לכולם³⁶, ולפי שהיה לוט בתוכה וידע כי לב אברהם עליה יותר מן השאר בעבור לוט. ושני הפירושים יוצאים לענין אחר. וזכר חמשים לפי שהוא חצי המעלה השניה במספר ובא לו עד עשרה שהיא המעלה הראשונה ואין לפחות למטה ממנה. האף תספה ולא תשא למקום, לא אמר לאנשי המקום, כי הרשעים דין הוא שילקו איש איש לפי עונו אבל להשחית המקום כמו שאמר כלה, דין הוא אם יש חמשים צדיקים בתוך העיר שישא למקום ולא ישיחיתנו מכל וכל, כי בדור המבול לא היה אלא נח בכל הדור ההוא שהיה צדיק לפיכך נשתתה כל הארץ והוא ניצל, אבל אם יש חמשים צדיקים בעיר, יכלו הרשעים ברשעם והיישוב יתקיים באותם הצדיקים אחר כלות הרשעים. ומה שאמר: ואבקש מהם איש גודר גדר ועמד בפרץ לפני בעד הארץ בבלתי שחתה (יחזקאל כבל) אותה השחתה אינה השחתה גמורה לעשותה כלה אלא להשחית יושביה ממנה והישוב ישאר, ועוד שיהיה אותו האיש צדיק גמור כמו שאמר: גודר גדר ועומד בפרץ שיהיה בו כח להציל על האחרים מרוב צדקתו ומחזירם למוטב כאשר יוכל ובלבד שלא יהיה החמס גובר באותו המקום, כי עם רוב החמס לא יעמוד הישוב, אבל אם שאר עונות גיברים אינו דין האל להשחית המקום בכלל אלא לשפוט הרשעים בחרב וברעב ובדבר או להגלותם מן הארץ ובוה ילקו מעט הצדיקים בכלל רוב הרשעים כמו שאמר: והכרתי ממך צדיק ורשע (שם כא ח) ואמר: כי עד צדק ישוב משפט (תהלים צד טו) ואמר: נתנו את נבלת עבדיך וכו' (שם עט ב). ומה שאמר: ובקשו ברחובותיה אם יש איש מבקש אמונה ואסלח לה (ירמיה א ה) היו בהם צדיקים בעצמם אבל להשיב אחרים מעון ושילכו בחוצות וברחובות להשיבם מעון לא היו בהם, כי היו יראים לנפשותם פן יהרגו ולא היו מוסרים נפשם כדי להשיב הפושעים, אם כן אין כח בצדקתם, לסלוח לעיר בעבורם אלא מהם ילקו עם הרשעים ומהם ינצלו לעצמם, הכל לפי צדקתם כמו שאמר: והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דניאל ואיוב המה בצדקתם ינצלו נפשם (יחזקאל יד יד) ואומר: אם בניס ואם בנות יצילו (שם טו).

36 ראה לעיל בפ"י לפסוק כ.

רס"ג (כד) ולא תשא למקום, ולא תסלח להם. בקרבה, בקרבם⁵. 5 מוסב על התושבים.

רשב"ם (כד) בתוך העיר. סדום. ומלך סדום היה ראש לכל המלכויות שבמקום ההוא.

רמב"ן העושה משפט, כענין ויגבה ה' צבאות במשפט (ישעי' ה טז), ואמרנו⁸³ המלך המשפט. וזהו ענין הכפל חלילה לך⁸⁴. והקב"ה הודה שישא לכל המקום בעבורם, כי במדת רחמים יתנהג עמהם. ומה שיודיע אליך כל הענין היות ויאמר ה' כתוב יו"ד ה"א. וכל אשר הזכיר אברהם אל"ף דל"ת⁸⁵. והנה זה מבואר. (כד) חמשים צדיקים. כתב רש"י: עשרה לכל כרך וכרך. התשחית בחמשה, תשעה לכל כרך וכרך, ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם. אולי ימצאון שם ארבעים, וימלטו ארבע כרכים, וכן שלשים יצילו שלש, ועשרים יצילו שתיים, ועשרה יצילו אחת. ולא בקש על פחות מעשרה שדור המבול היו שמנה צדיקים ולא הצילו על דרון, ותשעה על ידי צירוף כבר ביקש ולא מצא. כל אלו דברי הרב ז"ל⁸⁶ ואני תמה אם כן מה התפלה והתחינה הזאת אשר היה מתחנן בכל פעם ופעם אל נא יחר לאדני, והנה נא הואלתי, והלא ראוי הוא שיהיו ארבעים מצילין ארבע⁸⁶, ושלשים והעשרים יצילו לפי חשבון כאשר החמשים יצילו חמש, וכן מה שאמר כי תשעה על ידי צירוף כבר ביקש ולא מצא, והלא לארבעים וחמשה היה מבקש הצירוף ולא היו שם ארבעים וחמשה, אבל תשעה ימצאון שם. והנה⁸⁷ דעת הרב לומר שהרבים ראויין להצלה גדולה יותר מאשר יצילו המועטים אפילו הצלה מועטת, כמו שאמרנו⁸⁸ אינו דומה מועטין העושין את התורה למרובים העושין את התורה. והנה הודה הקב"ה שיצילו ארבעים וחמשה בצירוף צדיקו של עולם כל הכרכין כאלו היו חמשים שלמין, ומעתה כשהיו מ' צדיקים מצילין ארבע, אף בצירוף הצדיק יתעלה ינצלו עם השלשים והעשרים, שכבר הודה בצירוף הזה. ואם תאמר שהודה בו עם ארבעים וחמשה שהם רבים, ושמה לא יודה בצירוף עם המועטין כמו שאמרנו, צדקת ה' ראויה היא להצטרף ולהציל כיון שהודה שלא יבדיל בין רב למעט⁸⁹, זה דעת הרב. ודרך פשט הכתובים סלולה, שאמר תחלה חמשים לתת חשבון שלם של עשרה לכל אחת ואחת, וחזר 83 ברכות יב, ב. שרצה לומר המלך הוא המשפט, ועל כן לא אמרו מלך המשפט (ירקאנטי, ועיי' בכאור באור הלבוש). 84 פירוש שהאחד אמר על הדין, שגם כולו יתכן להמית צדיק עם רשע. והאחר על מדת הרחמים, שהיא מכל שכן. כמו שפירש (באור הלבוש, כה, א). 85 שאברהם לא ידע מחשבת ה', אשר ירד ברחמי, וסבור היה שיעשה כמדת הדין, היות וכל האמירות בשם כבוד ה"א, ומוכיר אברהם אל"ף דל"ת, כי לא ידע מחשבת ה' ולכן היה מתחנן לו (אבוסאולה). 86 אם יצילו חמשים חמשה, למה לא יצילו ארבעים ארבעה (טור). 87 פירוש ואולי וכן (טור). 88 תו"כ בחקוטי פרק ב, ד. 89 שודאי בלא צירוף שייך לחלק בין מועטין למרובין, אבל כאן שההצלה על ידי צירוף אין לחלק, שצדקת ה' וכו' (טור).

חזקוני (כד) בתוך העיר, היא סדום, שהרי מלך סדום היה ראש לכל חמשה מלכים⁵⁵. 55 רשב"ם.

ספורנו (כד) האף תספה ולא תשא למקום. אף על פי שתספה ולא תשא לרשעים בשביל הצדיקים, חלילה לך להמית צדיק.

3

כה חֲמִשִּׁים הַצְדִּיקִים אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ: חָלְלָה לָךְ מַעֲשֵׂת | כַּדְּבַר הַזֶּה לְהַמִּית
צְדִיק עִם-רָשָׁע וְהָיָה כַּצְדִּיק כְּרָשָׁע חָלְלָה לָךְ הַשֹּׁפֵט כָּל-הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה
כו מִשְׁפָּט: וַיֹּאמֶר יְהוָה אִם-אֶמְצָא בְּסֹדֶם חֲמִשִּׁים צְדִיקִים בְּתוֹךְ הָעִיר וְנִשְׂאֵתִי
כז לְכָל-הַמָּקוֹם בְּעִבּוּרָם: וַיַּעַן אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה-נָא הוֹאֵלְתִי לְדַבֵּר אֵל-

חמשים וזקאין דקגונה:
כה. קושטא אנון דינן.
מלמעבד פפתגמא הרין.
לשיצאה זקאה עם
חייבא, יהי זקאה
כחייבא, קושטא אנון
דינן. דיין כל ארצא, פרם
יעבד דינא: כו. נאמר יי, אם אשכח בסדום, חמשים זקאין כגו קרתא, ואשבוך
לכל אתרא קדילהון: כז. נאטיב אברהם נאמר, הא קען אסגייתי למלא

רס"ג (כה) לא יעשה משפט, לא יעשה במשפט.
(כו) לכל המקום, לכל אנשי המקום.
(כז) הואלתי, הארכתי. עפר ואפר, עפר או אפר.

רשב"ם (כה) השופט כל הארץ ששלחך כאן¹⁵ לא יעשה משפט.
(כו) ויאמר ה', המלאך. [וכן] עומד לפני ה' (פסוק כב), לפני
המלאך לבקש פניו.
15 לשיטתו בפסוק כ שה' כאן הוא המלאך.

רמב"ן ופחת כמו שיכול, ולהציל הכל היה אומר. ולא ידעתי מי הכניסו
לרב כמה שאמר⁹⁰.

(כו) בתוך העיר. פירש רבי אברהם שיהיו יראים את השם
בפרהסיא, וכן שוטטו בחוצות ירושלים (ירמיה ה ט). והנכון
בעיני כי אברהם אמר בתוך העיר לאמר שאפילו יהיו נכרים
בתוכה ראוי שיצילוה. ואמר זה בעבור לוט. וחשב אולי יש
אחרים שם.

90 והכסף מווקף מיישב דעת רש"י, כי למה פיתח מתחלה חמשה ולכסוף פיתח עשרה,
ולא אמר אולי ימצאון ליה. לכן פירש רש"י כן.

חזקוני (כה) חלילה לך, פרש"י: לעולם הבא. פי' לדורות הבאים⁵⁶. לך,
קדמאה זכר וסימנך ללמד⁵⁷.

56 דאין לפרש עולם הבא כמשמעו. דהא כתיב ביה ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע. אלא
פי' לדורות הבאים. (ברטנורא). 57 שהלמ"ד הראשון נקוד בשו"א, וכן ב"לך"

ספורנו (כה) והיה כצדיק כרשע, מעותד למקרה, אם יקרה שימצא איזה
צדיק בתוך הרשעים. השופט כל הארץ. כי בהיותך שופט כל
הארץ, אם תדין את כולה אחרי הרוב תשחית אותה לעולם בלי
ספק, כי רוב בני אדם רשעים.

(כו) אם אמצא בסדום. עתה כשאנסה אותם במלאכים ששלחתי,
אם אמצא חמשים צדיקים שימחו²⁷ ברשעים בסדום, שהיא ראש
לשאר הערים²⁸, כאמרו "סדום ובנותיה" (יחזק' טז מו), ובה
יקבצו נדיבי העם מכל שאר הכרכים אשר בככר. ונשאתי לכל
המקום. לא לצדיקים בלבד.
(כז) הנה נא הואלתי לדבר. לשאול הספק שהיה אצלי בענין
המשפט האלהי. ואנכי עפר ואפר. ולא ירדתי עדין לסוף כוונת
דברי תשובתך.

(כח) התשחית בחמשה את כל העיר. הודיעני אם הוא מספר
קצוב אצלך שפחות מעשרה לכל כרך²⁹ לא תהיה "עדה
מצלת"³⁰, ולפי זה תשחית את העיר החמשית. היותר חייבת,
מבלי אין עדה מצלת בשבילה. ויאמר — לא אשחית, את
החמשית.

27 רד"ק. 28 השוה רד"ק ור"א. 29 רש"י ע"פ חז"ל. 30 ע"פ מה
שדרשו על "והצילו העדה" (משנה ריש סנהדרין) ועדה היא עשרה.

(כה) חלילה לך, חולין הוא לך⁷³, יאמרו: כך הוא אומנותו, רש"י
שטף הכל, צדיקים ורשעים, כך עשית לדור המבול⁷⁴ ולדור
הפלגה⁷⁵. כדבר הזה, לא הוא ולא כיוצא בו⁷⁶. חלילה לך, לעולם
הבא⁷⁷. השופט כל הארץ, נקוד בחטף פתח ה"א של "השופט",
לשון תמיה, וכי מי שהוא שופט לא יעשה משפט אמת.
(כו) [אם אמצא בסדום וגו', לכל המקום, ולכל הכרכים, ולפי
סדום היתה מטרפולין וחשובה מכלם תלה בה הכתוב⁷⁸].
(כז) [הואלתי, רציתי, כמו: ויואל משה (שמות ב כא). ואנכי עפר
ואפר, וכבר⁷⁹ הייתי ראוי להיות עפר על ידי המלכים, ואפר על
ידי נמרוד, לולי רחמיך אשר עמדו לי⁷⁸].

73 תרגום יונתן. 74 פי' העולם יאמרו זה לא שהאמת כן (רא"ם). 75 תנחומא
וירא ח. 76 ב"ר מט. ט. 77 תניב וירא יא, וראה חזקוני. [78] ב"ר
ליחא. 79 ב"ר מט. יא.

(כה) חלילה. דבר שלא יתכן, וי"א שהמלה כטעם חלול שאין בו ראב"ע
כלום. והיה כצדיק כרשע. כאשר יתחברו שני כפי"ן היא דרך
קצרה. והטעם והיה הצדיק כרשע, והרשע כצדיק. וכן כי כמוך
כפרעה (מד יח), כעמי כעמך (מ"א כב ד), כחשכה כאורה (תה'
קלט יב). ואיך יתכן שלא יעשה משפט מי שהוא שופט כל הארץ.
(כו) וטעם בתוך העיר. שהם יראים את השם בפרהסיא, וכן
שוטטו בחוצות ירושלים (ירמיה א ה).

(כז) ואין מלת הואלתי. כמו החילותי רק פי' רציתי³⁶, וכן הואיל
משה (דברי' א ה). וכ"ף מלת אנכי. נוסף, או הם שתי מלות
והטעם אחד³⁷. וטעם אנכי עפר ואפר. כי עפר הייתי ואפר אשוב,
והעיקר על יסוד הגוף והם העצמות³⁸.

36 ראה רש"י כאן, ורש"י ואכן עורא דברים א. ה. ורש"י שמות ב. כא. 37 או
חוספת כי למלה אני, או הן שתי מלים שנות כמובן אחד. 38 רק הגוף על
עצמותיו החזקות המשמשות לו יסוד הופך לעפר ואפר, אבל לא הרוח, שנפח בו ה'.

(כה) חלילה לך, נמנע הוא הדבר הזה אצל כבודך להמית צדיק רד"ק
עם רשע, כצדיק כרשע, בהתחבר שני כפי"ן הדמיון הוא לקצר
הענין³⁷, רוצה לומר זה כזה וזה כזה, וכן כמוך כפרעה (להלן מד
יח), כעם ככהן (ישעיה כד ב). השופט כל הארץ, אם כל הארץ
אתה שופט ותעמידנה במשפט, לא יעשה משפט במקום ממנה,
זה לא יתכן, ואם תמית הצדיק עם הרשע זה לא יהיה משפט, אם
כן הודיעני למה תעשה כלה בארץ הזאת.

(כו) ויאמר יי'... לכל המקום, ערים ובנותיהן ולא אשחיתם.
(כז) ויען... הואלתי, רציתי³⁸ לדבר עוד אל ה' ואנכי עפר ואפר,
ואף על פי שאנכי עפר ואפר לדבר כנגד כבודו וכנגד משפטו לא
באתי אלא ללמוד ולדעת משפטו איך הוא.

37 וכן במכלול שער דקדוק הפעלים (ד' ליק מה, א). 38 וכן בספר השרשים (יאל).

כו ויאמר יי אין אשפח בסדום תקשין ופאין בגו קרמא דיצלוך קדמי ואשבוק לכל ארעא בגינהום: כו ואתיב אברהם ויאמר בקעו ברחמיך הא פדון שריתי למלא קרם יי ונאנא מתיל לעפר וקטם: כח מאים חסרין מן תקשין ופאין תקשא התחבל בגין תקשא דחסרין לזוער ית פל קרמא ויאמר לא איחבל אין אשפח תמן ארבעין ותקשא:

רמב"ן

חשבון שלם של עשרה לכל אחד ואחד, וחזר ופחת כמו שיכול, ולהציל הכל היה אומר. ולא ידעתי מי הכניסו לרב במה שאמר: (כו) בתוך העיר. פירש רבי אברהם שיהיו יראים את השם כפרהסיא, וכן שוטטו בחוצות ירושלם (ירמיה ה א). והנכון בעיני כי אברהם אמר "בתוך העיר" לאמר שאפילו יהיו נכרים בתוכה ראוי שיצילוה. ואמר זה בעבור

אור החיים

כו ויאמר ה' אם אמצא וגו'. השיב על שאלה אחרונה ומכל עכן שלא ימית לדיק, ולא ולמד משלימות לוט יבן הגס שלא היה לדיק אלא למען

פיקוטי הערות על אור החיים

[ב] ר"פ שהציל הקב"ה את לוט הגס שלא היה צדיק, וכל שכן אם היו שם צדיקים היה הקב"ה מצילם:

ב"י יקר

העשרים בעבור העשרה, וכאן שנה ואמר אם אמצא שם מ"ה. אלא שרצה לומר שאלו יהיו שם אע"פ שהחמשה אינן שם ומכל מקום צריך שהיו שם והלכו:

ומה שנאמר אצל מספר שלשים, אם אמצא "שם" שלשים משמע שכולם יהיו שם. נוכל לתרץ שמספר ל' להציל בו ג' כרכים הוא גרוע מכולם, כי מטעם זה נאמר בו אל יחר לאדוני ואדברה מה שלא נאמר כך בכולם, שמע מינה שאין מקום לבקשה זו, לפי שכל המספרים שהזכיר יש בהם צד מעלה וצד וכות שיגין, כי מצינו חמשים שערי בינה בעולם, ומצינו שניתנה התורה במ' יום, ומצינו כ' צדיקים מן אדה"ר עד אברהם, והיינו כל השלשלת שהזכיר סוף בראשית וסוף פרשת נח, ומצינו עשרה מאמרות שבהם נברא העולם, ואם כן ודאי יש צד קדושה במספרים אלו ע"כ דין הוא שיגינו על מספר צדיקים בשוה להם, אבל במספר ל' לא מצא אברהם בשכלו צד קדושה יתירה, ע"כ אמר בו אל יחר לאדני והסכים ה' על ידו באמרו אם אמצא שם, צריך שכולם יהיו שם, כי אין להם על מה שיסמכו כמו שיש לכל המספרים האחרים שיש להם צד קדושה ממקום אחר, והמספר השלם הקדוש שיש להם ממקום אחר גורם להגין על המספרים הדומים להם אע"פ שאין כולם בכיחם:

ובזה מיושב מה שנאמר בכולם לא אשחית ובמספר שלשים אמר לא אעשה. כי לא אשחית תרגומו לא אחבל, ורצה לומר אפילו חבלה כל דהו והשחתה כל דהו אפילו ביסורין לא אעשה לקדושת המספר ההוא. אבל לא אעשה תרגומו לא אעביד גמירא רצה לומר לא אכלה אותם עד גמירא, אבל מכל מקום אעשה בהם קצת חבלה והשחתה ע"י יסורין כמ"ש עשו כלה ואם לא אדעה. והיינו לפי שאין מספר ל' ספון וחשוב כל כך להגין אפילו בעד היסורין:

ומה שנאמר במספר ארבעים לא אעשה, אף על פי שהוא מספר חשוב מצד התורה הנתונה למ' יום, מכל מקום אחר שעדיין לא ניתנה התורה והיא עתידה להנתן על כן אין מספר זה מגין גם בעד היסורין כמו שאר המספרים, ע"כ הוא כמו האמצעי בין שאר המספרים שכבר יצא טבעם בעולם לקדושה ולתפארת. ועוד שמצונו בהיפך, ארבעים יכנו (דברים כה א) והוא קטיגור ולא טניגור ע"כ מספר זה ממוצע וק"ל.

(כז) הנה נא הואצתי לדבר אל ה' ואנכי עפר ואפר. הואצתי לשון התחלה, כמו שפירש רש"י על פסוק הואיל משה באר את התורה (דברים א ה), והביא ראיה מן הנה נא הואצתי. וכבר אמרנו למעלה שהושיב הקב"ה את אברהם בדין על אנשי סדום וברניו נפשות מתחילין מן הצד, על כן אמר הנה נא הואצתי, ולמה אני מתחיל להגיד דעתי, לפי שאנכי עפר ואפר וברניו נפשות מתחילין מן הצד. ולכך פירש רש"י דווקא בהואצתי הנאמר בפעם שני (פסוק לא) שפירושו רציתי כמו ויואל משה (שמות ב כא), ובפרשת דברים פירש רש"י הואיל משה, התחיל, כמו הואצתי לדבר, קשיא אהדי, אלא ודאי שכאן פירש על הואצתי שנאמר בפעם שני, ולהלן פירש על הואצתי שנאמר פעם ראשון, כי הלשון טובל שניהם. ומיושב גם כן מה שלא נאמר ואנכי עפר ואפר בהואצתי שני וק"ל:

(כח) אולי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה. היה לו לומר מחמשים במ"ם, או היה צריך לומר אולי יהיו שם מ"ה. ומה שפירש רש"י שביקש ע"י צירוף, עיקר חסר מן הספר כי צירוף מאן דבר שמיא. והקרוי אלי לומר בזה לפי שבכל השאלות היתה הכוונה שיהיו י' לכל כרך, ובשאלה ראשונה רצה להציל כל חמש כרכים כי כן משמע הלשון ונשאתי לכל המקום בעבורם מה שלא נאמר כן אח"כ. והנה בשאלה שנייה היה ג"כ מתכוין להציל את כולם, אך שהשיב על דברי השי"ת שאמר אם אמצא בסדום משמע שיהיו לעת עתה כולן מצוים בכיחם דווקא, על כן ביקש אולי הלכו מן אותן חמשים חמשה ויהיו ט' לכל כרך הלא די הוא מאחר שיש חמשים שמה זולת שחסרו מהן מקצתן, כי כך הדין בכל דבר שבקדושה הצריך עשרה אם התחילו בעשרה ויצאו קצתם גומרין, ויש מכשירין אפילו להתחיל בתשעה ע"י צירוף קטן (כדאיחא כטור אריח סימן נה), ומדווקא הלשון שאמר אולי יחסרון חמשים הצדיקים משמע שיש חמשים צדיקים בגמצא אך שחסרו מהם חמשה והלכו להם כאמור, ויאמר לא אשחית אם אמצא שם מ"ה. לא אמר שלא ישחית בעבור הארבעים וחמשה, לפי שרצה לומר שבעבור החמשים לא ישחית אע"פ שאינם כולם שם כי לא ימצא שם בכיחם רק מ"ה, ובוה מדווקא מה שנאמר בעבור הארבעים בעבור